

Bruno Raguz

Veleučilište Baltazar, Vladimira Novaka 23, HR–10290 Zaprešić
braguz@bak.hr

Počeci svijesti o zaštiti okoliša na području Europske unije

Sažetak

Teme koje se bave istraživanjem okoliša danas su vrlo aktualne, no ovaj se rad vraća na same početke formiranja svijesti o zaštiti okoliša, propitujući njene osnovne odrednice – kako u vremenu i prostoru, tako i u uzrocima i posljedicama čovjekova djelovanja spram okoliša kao jednog od temeljnih elemenata historiografskog istraživanja. Rad nudi i kratki komparacijski osvrt na situaciju na području Republike Hrvatske te na kraju otvara prostor i za buduće diskusije, prije svega, u evaluaciji napretka i razvoja manifestacija zaštite okoliša u odnosu na one koje je ovo istraživanje detektiralo kao početne.

Ključne riječi

Europska unija, okoliš, zaštita okoliša, svijest o zaštiti okoliša

1. Uvod

Okoliš i politike zaštite okoliša danas su u fokusu javnosti, struke, ali i donositelja odluka. Neki od najvažnijih dokumenata na svim razinama – od europske, preko nacionalne pa sve do lokalne razine – bave se pitanjima zaštite okoliša, istraživanjima okoliša i podizanjem svijesti o njegovoj zaštiti. Europski zeleni plan, u javnosti poznat i kao »Green Europe«, predvidio je čak 1.8 bilijuna eura u sedmogodišnjem razdoblju, predviđenih za tzv. »zelenu tranziciju i oporavak od proteklih kriza«. U Planu se našao cijeli spektar djelatnosti: od održive industrije i ekonomije, preko zbrinjavanja otpada pa sve do brige za čistu vodu i zrak, te predstavlja jedan od najvećih planova toga tipa do danas.

Međutim, kako je uopće došlo do toga da je okoliš došao u takav fokus javnosti, politike i financiranja? U ovom radu želimo se vratiti na sâm početak, trenutak buđenja svijesti o zaštiti okoliša, te kroz nekoliko najvažnijih segmenata koji određuju sâm pojam, svijenosti o svijetu koji nas okružuje, prikazati najvažnije ideje i događaje koji su utjecali na razvoj suvremene svijesti o okolišu. U radu ćemo prikazati razvoj prvih, najistaknutijih ideja, teorija, ali i disciplina vezanih uz zaštitu okoliša, a sukladno tome i imenovati i datirati najvažnije događaje za zaštitu okoliša u povijesnome slijedu događaja. Takvim postupkom želimo dodatno rasvijetliti ključne trenutke za formiranje odnosa prema okolišu kakvoga danas poznajemo te dodatno ukazati na ključne probleme tzv. »ekološke paradigme«. Na kraju, želimo kratko prikazati i razvitak prvih ideja i pokreta o zaštiti okoliša na području Republike Hrvatske, koja je danas punopravna članica Europske unije te kao takva ima mogućnosti, ali i obaveze djelovanja u pogledu zaštite okoliša.

2. Definiranje pojmova – vremenski i prostorni obuhvat istraživanja

Na početku, nužno je definirati određene pojmove – kako radi boljeg razumijevanja same problematike, tako i radi izgradnje metodološkog okvira u kojemu rad nastaje.

Iako pojam *svijesti* pripada među one pojmove koje nije tako lako definirati, ovdje će poslužiti i najjednostavnija definicija, onu koju pronalazimo u Hrvatskoj enciklopediji, koja kaže da je svijest »stanje budnosti i reaktivnosti na događanja u okolini, u opreci sa stanjem spavanja i nesvijesti«. ¹ S druge strane, *zaštita okoliša* predstavlja pojam koji se danas koristi vrlo frekventno u svim diskursima javnog i znanstvenog govora i pisma. No, što bi on podrazumijevao? Ivan Cifrić, jedan od utemeljitelja znanstvenih disciplina koje se bave pitanjima okoliša u Republici Hrvatskoj, a čiji su radovi uvelike korisni pri ovome istraživanju, zaštitu okoliša definira kao

»... sustav aktivnosti, tehničkih, pravnih i ekonomskih mjera te moralnih postupaka pojedinaca, institucija, države ili međunarodnih organizacija kojima je cilj očuvanje (prirodnog ili kulturnog) okoliša od propadanja.« ²

Dodatno objašnjavajući pojam autor će ustvrditi da su dva pristupa u pogledu zaštite okoliša ključna – preventivni i kurativni. ³ Sâm se pojam razvija tijekom 1970-ih godina u okolnostima o kojima će biti nešto više riječi kasnije. Pojam *zaštita prirode* razvija se gotovo 100 godina ranije u odnosu na *zaštitu okoliša*, pri čemu će Cifrić ustvrditi da zaštita prirode proizlazi iz tri aspekta: (1) dužnosti, odnosno morala, (2) institucije, odnosno uprave, te (3) znanosti i njenih istraživanja. ⁴ Zaštita prirode u svome suštinskome obliku podrazumijeva zaštitu rijetkih i ugroženih biljaka i životinja, kao i njihovih staništa i ekosustava. ⁵ *Ekologija*, još jedan danas često spominjani termin, znanstvena je disciplina koja istražuje međusobne odnose i interakcije žive i nežive prirode, kao i međuovisnost živih bića i okoliša. ⁶ Arne Næss definirao je dva tipa »ekološkog mišljenja« i ekologije kao takve, prvi je tzv. »plitka ekologija«, dok je drugi »dubinska ekologija«. Prva, plitka prepoznaje i želi riješiti probleme na način koji smatra racionalnim, dok druga, koju zagovara i sâm Næss, želi postaviti pitanje čovjekova odnosa prema prirodi u cjelini te propitati svrsishodnost čovjekova djelovanja. ⁷ Na dvojako značenje pojma *ekologija* upozorio je Ranko Sladojević, koji je istaknuo da *ekologija* u jednom smislu označava »disciplinu unutar ekologije«, dok u drugom smislu označava »politički i ideološki pokret«, kao što će se to vidjeti i kasnije u radu. ⁸ Isti će autor upozoriti na još jedan pojam, a to je *ekoflija*, za koju smatra da u određenom smislu dopunjuje ekologiju. Naime, Sladojević *ekofliju* definira kao »utopijsko stanje« u ekosustavima koje »suuređuje čovjek«. ⁹

Ovdje je bitno naglasiti kako neki autori, poput Igora Čatića, naglašavaju i razliku između *ekologije* i *zaštite okoliša*, pri čemu se Čatić koristi i jednom od definicija ekologije. On, naime, *ekologiju* opisuje kao znanost koja se bavi mnogostrukim odnosima među živim bićima, dok *zaštitu okoliša* definira kao skup postupaka koji štite prirodna dobra. ¹⁰ Također, Čatić će upozoriti i na razliku u terminologiji kada govorimo o ljudima koji se bave određenim područjem: tako će se ekologijom baviti obrazovani stručnjaci, dok se zaštitom okoliša mogu baviti svi zainteresirani, među kojima će apostrofirati ekologiste, kojima je priroda iznad svega, a u kojima Čatić, pozivajući se na Frederica Turnera, vidi poklonike tzv. »nove religije«. ¹¹

Na temelju navedenih definicija dolazi se i do središnjeg predmeta proučavanja ovoga rada, odnosno do »svijesti o zaštiti okoliša« ili, kako je Cifrić još

naziva, »ekološke svijesti«, odbacujući gore spomenute razlike u terminologiji. Naime, za Cifrić »ekološka svijest« nije ništa drugo nego:

»... čovjekova samosvijest o internacionalnome djelovanju u prirodi i oblikovanju okoliša radi vlastite prilagodbe sa što manjim negativnim posljedicama za biosferu, a za što veću uravnoteženost čovjekova (društva) i (okoliša) prirode. Svrishodno djelovanje povezano je s refleksnim odnosom prema djelovanju.«¹²

Prema nekim drugim autorima, poput A. Billinga na kojega se poziva i sâm Cifrić, *ekološka svijest* uključuje: znanje, emocije, spremnost i etičnost. Na tome se tragu razlikuju i pojmovi *osviještenost* i *svijest*, pri čemu *osviještenost* podrazumijeva prepoznavanje ekoloških problema, dok *svijest* podrazumijeva znanje, ali i proaktivnost u ljudskom djelovanju.¹³

Tako se zaštitom okoliša bave i neke filozofske i humanističke discipline, poput ekološke etike – koja objedinjuje učenja o etici i moralnim vrijednostima u pogledu čovjekova djelovanja prema okolišu, a koja će do svoga izražaja doći za vrijeme velikih ekoloških kriza.¹⁴ Ekološka etika kao disciplina dijeli se u tri smjera: (1) *biocentrizam*, (2) *patocentrizam* i (3) *holizam*, dok se oni ponovno mogu dijeliti na »umjerene« i »radikalne« verzije.¹⁵ Nastavno na to, u određenoj literaturi koristit će se i pojam *bioreligionalizam*, koji označava stav da prirodni svijet treba određivati gospodarske, društvene i druge aspekte razvoja zajednice, što znači da je u izravnoj opreci s *antropocentrizmom*, tj. stavom da su ljudi izvor svih vrijednosti.¹⁶ Na kraju, može se reći kako svijest o zaštiti okoliša objedinjuje teorijsko promišljanje i paradigme s jedne strane, a praktične primjene i spremnost na djelovanje s druge strane.

1

Usp. »Svijest«, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod »Miroslav Krleža«. Dostupno na: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=59070> (pristupljeno 26. 4. 2022.).

2

Ivan Cifrić, *Pojmovnik kulture i okoliša*, Visoka škola za poslovanje i upravljanje »Baltazar Adam Krčelić«, Zaprrešić 2009., str. 223.

3

Ibid., str. 223.

4

I. Cifrić, *Pojmovnik kulture i okoliša*, str. 224.

5

Sanja Kalambura, Nives Jovičić, *Ekologija*, Veleučilište Velika Gorica, Velika Gorica 2018., str. 13.

6

Ibid., str. 13.

7

Ivan Cifrić, »Dubinski ekološki pokret 'Ekozofija T' Arne Naessa«, *Socijalna ekologija* 11 (2002) 1–2, str. 29–55, ovdje str. 31.

8

Ranko Sladojević, »Ogled o ekofiliji«, u: Valentin Pozaić (ur.), *Ekologija. Znanstveno-etičko-teološki upiti i obzori*, Centar za bi

blioteku, Zagreb 2004., str. 111–118, ovdje str. 111.

9

Usp. ibid., str. 112.

10

Igor Čatić, »Je li potrebna sintagma opća ekologija?«, *Socijalna ekologija* 11 (2001) 4, str. 325–331, ovdje str. 327.

11

Ibid., str. 329.

12

I. Cifrić, *Pojmovnik kulture i okoliša*, str. 58.

13

Ibid., str. 58.

14

I. Cifrić, *Pojmovnik kulture i okoliša*, str. 54.

15

Ivan Koprek, »Ekoetika u procesima globalizacije«, u: Valentin Pozaić (ur.), *Ekologija. Znanstveno-etičko-teološki upiti i obzori*, Centar za biblioteku, Zagreb 2004., str. 119–132, ovdje str. 124.

16

Neil Carter, *Strategije zaštite okoliša. Ideje, aktivizam, djelovanje*, prev. Vesna Pavković, Barbat, Zagreb 2004., str. XXIII.

Za razliku od terminološkog okvira, vremenski okvir istraživanja nešto je lakše odrediti jer u njemu postoje relativno jasne, generalne odrednice početaka više ili manje organiziranog i, još važnije, svjesnog djelovanja u pogledu zaštite okoliša. Pionirske države u kontekstu ovoga rada bile bi one koje su prve počele razmatrati politike zaštite okoliša i nametati visoke standarde u njegovom očuvanju, a to bi se prije svega odnosilo na zemlje sjeverne i centralne Europe.¹⁷

Prostorni obuhvat rada određen je na zemlje Europske unije, prostor kojim se bavio i skup na kojemu je prezentiran ovaj rad. Međutim, pri tome valja napomenuti da su se određeni događaji u pogledu razvoja svijesti o zaštiti okoliša dogodili prije formiranja Europske unije kao takve. Na kraju treba istaknuti i to da je zbog cjelovitosti ovoga rada u njega bilo nužno uključiti i prostor Velike Britanije, države koja danas više nije članica Europske unije.

3. Razvoj ideja i tema zaštite okoliša

Iako neki autori početke ideja o korištenju i »vladanju« okolišem vide još u začetcima prvih religija, pa i prije u vremenu mitologije, pregled ideja relevantnih za europski prostor započet ćemo s Francisom Baconom, značajnim misliocem koji je uvelike odredio stav prema prirodi u ranijim razdobljima. On je svojim »Aforizmom 129«, objavljenim u *Novom organonu*, inzistirao na tome da prirodu treba »dobro poznavati« ako se njome želi gospodariti. Premda je govori i o pokoravanju prirodnim zakonima, takav stav nikako ne proizlazi iz poštovanja prema prirodi – dapače, on proizlazi upravo iz utilitarističkog pogleda na odnos prema cjelokupnom okolišu.¹⁸ Nastavak sličnog načina promišljanja pronalazi se i kod Renéa Descartesa, koji na jednom mjestu ističe:

»Poznavajući snagu i djelovanje vatre, vode, zraka, planeta, neba i svih ostalih tijela koja nas okružuju, mogli bismo sebe učini gospodarima i posjednicima prirode.«¹⁹

Baconov stav koji se zasnivao na jačanju tehničke moći i ukroćivanju prirode utjecao je na mnoge filozofije i socijalne doktrine modernog doba: od liberalizma do marksizma i anarhizma.²⁰ U suprotnosti s time, postojali su i oprečni stavovi, oni koji su smatrali da otuđenje od prirode vodi do izvora svih društvenih problema, tako Gilbert White u drugoj polovici 18. stoljeća inzistira na tzv. »mirnom suživotu s prirodom«.²¹ S druge strane, potkraj 18. stoljeća, Louis Ramond de Carbonnières ustvrdit će kako »jedno stoljeće čovjeka teži na zemlji više od dvadeset stoljeća prirode«.²²

U periodu 19. stoljeća, odnosno dobu najjače industrijalizacije, pojavile su se i kritike tako industrijaliziranog i iskorištenog svijeta, a jedan od najžešćih kritičara bio je Henry David Thoreau, za kojega je sve »dobro« i »poželjno« bilo »prirodno« i »slobodno«.²³ Zanimljivo je spomenuti da se u literaturi toga vremena, a koja nije nužno znanstvenog karaktera, pojavljuju motivi zagađenog i prljavog grada. Tako se, primjerice, u romanu *Teška vremena* Charlesa Dickensa (1854.) kaže, »grad kao da je sazdan od crvenih cigli, koje bi bile crvene, da nije bilo dima i čađi«, jasan je to prikaz urbane sredine koji plaća danak brze industrijalizacije i još bržeg porasta stanovništva.

Govoreći o ranom razvoju ideja o zaštiti okoliša, neizostavno se mora spomenuti i poruka Poglavice Seattlea. Iako njena autentičnost nikada nije do kraja potvrđena, nekih autori smatraju da je upravo ta poruka skrenula pažnju

tadašnje javnosti na probleme okoliša – kako u Americi, tako i na globalnoj sceni.

»... Gdje je guštara? Otišla je.

Gdje je orao? Otišao je.

To je konac življenja i početak borbe za preživljavanje.«²⁴

U 19. stoljeću, točnije 1866. godine, artikulirana je i prva definicija *ekologije*. Definiciju je skovao Ernst Haeckel²⁵ u svome djelu *Opća morfologija organizama*, rekavši:

»... pod pojmom ekologija podrazumijevamo ukupnu znanost o odnosima organizama prema okolnom svijetu, gdje u širem smislu mislimo na sve egzistencijalne uvjete. Ovi preduvjeti su dijelom organske, a dijelom neorganske prirode, i jedini i drugi su od najvećeg značaja za sve oblike organizama jer ih prisiljavaju na njihovo prilagođavanje.«²⁶

Riječ *ekologija* dolazi od stgrč. *oikos*, što znači »dom«, i stgrč. *logos*, što označava »znanje ili pisanje«.²⁷ Prema nekim autorima, Haeckelovoj definiciji ekologije prethodila je jedna revolucionarnija misao, a to je ideja evolucije Charlesa Darwin iz 1859. godine, koji je osnove ekologije uključivao u koncepte poput *podrijetlo vrste* ili *adaptacija*.²⁸ Iako je Darwinov rad nesumnjivo utjecao na Haeckela, premda su još k tome privatno bili i prijatelji, Haeckel nikada nije do kraja prihvatio teoriju evolucije.²⁹

Razmišljanja o okolišu nalazimo i u samome *Kapitalu*, u kojemu Karl Marx kaže:

»Svaki napredak kapitalističke poljoprivrede nije samo napredak u vještini pljačkanja radnika, nego u isto vrijeme i u vještini pljačkanja zemlje.«³⁰

17

Ibid., str. XXV.

18

Robert Delort, François Walter, *Povijest europskog okoliša*, prev. Vesna Pavković, Ministarstvo zaštite okolišai prostornog uređenja – Barbat, Zagreb 2002., str. 55.

19

Ibid., str. 55.

20

Tomislav Markus, »Ekološka etika – razvoj, mogućnosti, ograničenja«, *Socijalna ekologija* 13 (2004) 1, str. 1–23, ovdje str. 1.

21

Marko Bešker, *Politika okoliša*, Biblioteka Kvaliteta i okoliš, Zagreb 2005., str. 18.

22

R. Delort, F. Walter, *Povijest europskog okoliša*, str. 84.

23

T. Markus, »Ekološka etika – razvoj, mogućnosti, ograničenja«, str. 3.

24

Poglavica Seattlea Velikom bijelom poglavi-
ci (1854.) prema: S. Kalambura, N. Jovičić,

Ekologija, Veleučilište Velika Gorica, Zagreb
2018., str. 48.

25

Ernst Heinrich Philipp August Haeckel rođen je 1834. godine u Potsdamu, a nakon završenog medicinskog fakulteta doktorirao je medicinu i zoologiju. Iako je jedno vrijeme radio kao profesor anatomije, najveći trag ostavio je u polju biologije: imenovavši preko tisuću vrsta i definirajući pojam *ekologija*. – Usp. S. Kalambura, N. Jovičić, *Ekologija*, str. 15.

26

M. Bešker, *Politika okoliša*, str. 18.

27

S. Kalambura, N. Jovičić, *Ekologija*, str. 14.

28

M. Bešker, *Politika okoliša*, str. 18.

29

Ibid., str. 15.

30

Karl Marx, *Kapital*, prev. Moša Pijade *et al.*, Kultura, Beograd 1958., str. 363–364.

Slično razmišljanje pronalazimo i kod Ernsta Friedricha, njemačkog ekonomista koji je skovao pojam *Raubwirtschaft*, što bi u prijevodu značilo »otimačko gospodarstvo«, pri čemu u jednom od svojih djela iz 1909. godine osuđuje tzv. »grabežljivu ekonomiju«. Godinu dana nakon toga, Jean Brunhes istaknut će tzv. »posljedice destruktivne ekonomije«,³¹ dok će iste godine Jakob von Uexküll definirati pojam *okoliš* u svome djelu *Okolni i unutarnji svijet životinja*. Uexküll tako na jednom mjestu kaže sljedeće:

»... okoliš je cjelina koju čovjek vidi kroz svoje specifično, antropogeno stajalište i koju čine okružujući mediji kao i svi drugi živi organizmi.«³²

Ovdje valja spomenuti i djelo *Dijalektika prirode* Friedricha Engelsa. Bez obzira na to što nije posve dovršeno, riječ je o djelu koje predstavlja – kako se u predgovoru izdanja iz 1970. godine navodi – jedan od temelja za izučavanje marksističke filozofije.³³ Međutim, u kontekstu ovoga rada valja spomenuti i to da je navedeno djelo prvi put objavljeno 1925. godine. U njemu je Engels ustvrdio:

»Životinja u najboljem slučaju skuplja, čovjek proizvodi: on proizvodi sredstva za život u najširem smislu, koja priroda bez njega ne bi proizvela. Zato je nemoguće prenositi biološke zakone životinjskih društava na ljudsko društvo. Proizvodnja dovodi brzo dotle da se tzv. borba za opstanak ne vodi više za jednostavna sredstva za egzistenciju, nego za sredstva uživanja.«³⁴

Kritiku industrijalizacije na početku 20. stoljeća i isticanje čovjekove pripadnosti širem svijetu, među ostalim, vidimo i kroz »kritiku tehničkog projekta moderne« Marina Heideggera.³⁵

Arthur G. Tansley 1935. godine skovao je pojam *ekosistem*, i tako u šire proučavanje živih organizama uveo i sve fizičke čimbenike svijeta koji ih okružuje.³⁶ Nadalje, Henry Fairfield Osborn 1948. godine napisao je djelo *Ugroženi planet*, u kojemu je iznio crne prognoze o prenapučenoj Zemlji, dok u njegovim drugim djelima pronalazimo i svijest o budućim ekološkim problemima jer se obraća »svima onima koje budućnost zabrinjava«.³⁷ U narednom desetljeću na prostoru Europe dolazi do sve veće osude tzv. »tehnološkog totalitarizma«,³⁸ a nakon toga dolazi i do pojave »dubinske ekologije«.³⁹ Ona će se u diskursu rasprave o razvoju ekološke svijesti pojaviti otprilike 1972. godine, nakon što će Næss svoje ideje najprije razviti u Norveškoj,⁴⁰ premda začetke misli o dubinskoj ekologiji neki autori vide čak i u agrarnim, tj. predcivilizacijskim kulturama, koje su bile svjesne povezanosti pojedinca i cjeline. Naime, dubinska ekologija želi izbjeći manipuliranje prirodom i eliminirati, kako se navodi, »ekscese napretka«.⁴¹ Tijekom 1970-ih godina razvija se i disciplina poznata kao »socijalna ekologija«, što je također bio jedan od odgovora na globalne ekološke probleme.⁴² U Australiji i Americi, ponajprije, razvija se tzv. »ekološka etika«,⁴³ koja će promatrati različite pojmove i ideje u sferi zaštite okoliša. U drugoj polovici 1970-ih godina, a slijedom gore navedenih disciplina, pojavit će se i nova razmišljanja koja će uvažavati tehničko društvo, ali i ekološku znanost.⁴⁴

O problemima ekološke prirode pisali su i istaknuti crkveni velikodostojnici. Primjerice, Ivan Pavao II. često je u svojim enciklikama, audijencijama, porukama i drugim oblicima djelovanja ukazivao na probleme u odnosu čovjeka prema okolišu.⁴⁵ Primjer za to je enciklika *Otkupitelj čovjeka*, koja je objavljena 1979. godine, a u kojoj Ivan Pavao II. kaže:

»To stanje čovjekove ugroženosti od njegovih proizvoda ima različita usmjerenja i različite stupnjeve napetosti. Izgleda da smo svi svjesni činjenice da iskorištavanje Zemlje, planeta na kojem živimo, zahtijeva razumno i pošteno planiranje. S druge pak strane, to iskorištavanje ne

samo u industrijske nego i u vojne svrhe, nekontrolirani razvoj tehnike koji se ne uklapa u širi općeniti i zaista čovječini plan, sve to zajedno ugrožava prirodni čovjekov okoliš, otuđuje čovjeka u odnosima s prirodom, udaljuje ga od nje. Izgleda kao da čovjek često ne zamjećuje druga značenja svoga prirodnog okoliša osim onih koja služe za neposrednu uporabu i potrošnju. Međutim, Bog je htio da čovjek saobraća s prirodnim kao 'gospodar' i 'čuvar', razuman i plemenit, a ne kao bezobrazni korisnik i rušitelj.«⁴⁶

Ideja o »zelenoj ekonomiji«, posebice u političkom kontekstu, javila se dosta kasno: etabrirana je tek 1989. godine objavljivanjem knjige *Nacrti za Zelenu ekonomiju* Vlade Ujedinjenog kraljevstva, kojim se definira pojam *održivi razvoj*, kao i mnoge druge, daljnje razvojne smjerove.⁴⁷ Međutim, ovdje valja primijetiti da je ideja o »održivom razvoju« dobila zamah nešto ranije: tekstom »Our Common Future« [hrv. »Naša zajednička budućnost«] organizacije Brundtland Commission (1987.). Bez obzira na to, *Nacrt za Zelenu ekonomiju* ostaje i dalje jedan od prvih političkih dokumenata toga tipa.⁴⁸

Zaključno, govoreći o svijesti o zaštiti okoliša ili ekologiji, ona je od svojih početaka – kao ideje i gotovo nedefiniranog pojma – dosegla razinu koju neki autori nazivaju i paradigmatikom, a koja je u prošlom i u ovom stoljeću dosegla razinu »mega trenda«.⁴⁹ Pa ipak, još se i na početku ovog stoljeća određeni autori pitaju: postoji li ekološka misao kao odgovor na pitanje optimalnosti života na zemlji?⁵⁰

31

R. Delort, F. Walter, *Povijest europskog okoliša*, 84.

32

M. Bešker, *Politika okoliša*, str. 19.

33

Fridrih Engels [Friedrich Engels], *Dijalektika prirode*, prev. Ivo Erlih, Milivoj Mezulić, Katarina Kranjc Kultura, Beograd 1970., str. 5.

34

Ibid., str. 350.

35

T. Markus, »Ekološka etika – razvoj, mogućnosti, ograničenja«, str. 2.

36

R. Delort, F. Walter, *Povijest europskog okoliša*, str. 85.

37

Ibid., str. 256.

38

Ibid., str. 86.

39

Vidi drugo poglavlje: »Definiranje pojmova – vremenski i prostorni obuhvat istraživanja«.

40

R. Delort, F. Walter, *Povijest europskog okoliša*, str. 86.

41

I. Cifrić, »Dubinski ekološki pokret 'Ekozofija T' Arne Næssa«, str. 33.

42

Konstanca Korenčić-Kampl, Ines Jemrić Ostojić, *Znanost o društvu. Priručnik*, Visoka poslovna škola za poslovanje i upravljanje s javnosti »Baltazar Adam Krčelić«, Zaporešić 2007., str. 123.

43

Vidi drugo poglavlje: »Definiranje pojmova – vremenski i prostorni obuhvat istraživanja«.

44

T. Markus, »Ekološka etika – razvoj, mogućnosti, ograničenja«, str. 6.

45

Marijan Biškup, »Ekološki problemi u spisima pape Ivana Pavla II«, *Socijalna ekologija* 9 (2000) 1–2, str. 49–60, ovdje str. 50.

46

Prijepis preuzet iz: Marijan Biškup, »Ekološki problemi u spisima pape Ivana Pavla II«, str. 51.

47

David Neustreuer, »The Concept of Green economy and its Role in Hegemonic Neo-liberal capitalism«, *Socijalna ekologija* 25 (2016) 3, str. 311–324, ovdje str. 312–313, doi: <https://doi.org/10.17234/SocEkol.25.3.5>.

48

Ibid., str. 314.

49

K. Korenčić-Kampl, I. Jemrić Ostojić, *Znanost o društvu. Priručnik*, str. 120.

50

Ibid., str. 122.

4. Kratki povijesni pregled najvažnijih događaja povezanih sa zaštitom okoliša

4.1. 19. stoljeće – doba prvih pokušaja zaštite okoliša

Začetci onoga što bi danas prepoznali kao znanost o okolišu počinju još u starom Egiptu. Iako su se njihova objašnjenja prirodnih pojava i ciklusa uvelike odnosila i bila povezana s mitologijom, oni su razvili prva praktična znanja upravljanja svojom okolinom.⁵¹ Zanimanje za prirodu nastavilo se i dalje kroz povijest. Tako su se u antičkom svijetu uvelike opisivale prirodne pojave, fenomeni, ali i biljne i životinjske vrste. U tom kontekstu svakako treba istaknuti Aristotela i njegovu *Povijest životinja*, u kojoj je opisao preko 500 životinjskih vrsta. Rimska civilizacija također se bavila okolišem. Plinije Stariji, primjerice, napisao je djelo *Naturalis historia*, u kojemu je dao začetke brojnih disciplina (npr. botanika, zoologija i sl.),⁵² dok su drugi rimski autori, poput Lukrecija i Gaja Julija Cezara, pisali o eroziji tla.⁵³

Počeci promišljanja o potrebi zaštite okoliša, onakvu kakvu danas poznajemo, snažno su povezani s industrijskim društvima 19. stoljeća. U to doba u fokusu je bilo pitanje: može li se priroda beskonačno eksploatirati? A nastavno na tu ideju, dugo će vremena u mnogim europskim društvima ostati ideja o tzv. »nužnoj cijeni razvitka«. Pa ipak, već na početku 19. stoljeća, neugodne manifestacije takvog vida beskonačnog iskorištavanja i zagađivanja prirode dobile su svoju pravnu regulativu, koja je bila prije svega plod želje da se u sve brže rastućim gradovima koliko-toliko uredi odnos između nagomilane industrije i prostora grada, odnosno njegovih građana. Stoga, 1810. godine u Francuskoj donosi se »Carski dekret o manufakturama i radionicama koje šire neugodan i nezdrav miris«, dok se 1853. godine u Velikoj Britaniji donesi »Zakon protiv štetnog djelovanja dima«, a kojega opravdano možemo smatrati nastavkom regulative započete 40-tak godina ranije u Francuskoj. Prvi zakon o zaštiti okoliša smjestio se vremenski između ovih dvaju zakona, odnosno u 1845. godinu u Pruskoj, kada su regulirane »opasne aktivnosti u tvornicama«.⁵⁴ U Engleskoj 1860-ih godina prvi se put definiraju omjeri emisija štetnih lužnatih soli, dok se 1863. godine donosi i »Zakon o lužnim solima«.⁵⁵ Prvo izvješće o zagađenju zraka objavljeno je u Engleskoj 1872. godine.⁵⁶ Krajem stoljeća, točnije 1898. godine, u Parizu zabranit će se emisija, kako navode, »gustog crnog dima«, za kojega se već tada opravdano pretpostavljalo da šteti zdravlju.

Pa ipak, pionirski ekološki pokreti ne nastaju u Europi, nego u Sjedinjenim Američkim državama. Oni nastaju tijekom 19. stoljeća kao klubovi ljubitelja prirode, a snažno su bili povezani i s domorodačkim indijanskim stanovništvom. Tako će njihova konzervatorska politika spram prirode u nekim segmentima postati i dosta radikalna. U Europi se oni javljaju nešto kasnije, primarno kao odgovor na sve jaču industrijalizaciju. Drugi će put ekološki pokreti dobiti jači zamah 1960-ih godina kao odraz zabrinutosti za posljedice ugroze prirode, a od tada će ostati prisutni i do danas; tako je prema jednom istraživanju, koje je provedeno sada već dosta davne 2000. godine, na području Europe najviše članova ekoloških pokreta u odnosu na broj stanovnika bilo u Danskoj, točnije njih 10,9 %.⁵⁷

Na prijelazu između 19. i 20. stoljeća pojavljuju se i prve grupe za zaštitu prirode, što neki autori povezuju i s jačanjem i širenjem srednjeg sloja građanstva, koje se sve više počelo zanimati za prirodu.⁵⁸ Tada se u Velikoj Britaniji razvija društvo poznato kao *Royal Society for the Protection of Birds*

[hrv. *Kraljevsko društvo za zaštitu ptica*], dok se u Njemačkoj razvija *Naturschutzbund Deutschland* [hrv. *Njemačka udruga za zaštitu prirode*]. Doba je to tzv. »konzervacijskih pokreta«,⁵⁹ koji su brojčano značajno narasli kada se većina europskih zemalja moralo suočiti s problemom naglo razvijene industrije.⁶⁰ Primjerice, u Austriji se 1895. godine osniva *Društvo prijatelja prirode*, koje se održalo čak do danas.⁶¹

4.2. Doba suvremene zaštite okoliša

Osim brojnih prijelomnih događaja, suvremeno doba donijelo je sve intenzivnije rasprave, ali i djelovanja u pogledu zaštite okoliša. Godine 1913. održana je prva *Međunarodna konferencija o zaštiti prirode* u Bernu,⁶² dok je 1917. godine u Francuskoj uspostavljena inspekcija za postrojenja koja zagađuju okoliš. Dvadesetak godina kasnije, uvedene su i zabrana emisije, kako su ih tada definirali, »štetnih tvari« koje su proizlazile iz industrije.⁶³ Nakon traume Drugog svjetskog rata, okretanja svijeta sve jačoj industrijskoj i ekonomskoj aktivnosti, sve će se više i glasnije govoriti o temama okoliša. Bilo je to nužno, prije svega, zbog sve češćih incidenata koji su dovodili i do ozbiljnih posljedica na zdravlje, kao što je to bilo 1952. godine – kada je zbog *smoga*, složenice koja je skovana upravo u to vrijeme, 400 ljudi u Londonu otrovano.⁶⁴ Četiri godine kasnije, donesen je »Clear Air Act« [hrv. »Zakon o čistom zraku«], koji je morao dodatno postrožiti kontrolu ispušnih plinova.⁶⁵

Pa ipak, razvoj suvremenog ekološkog pokreta dogodio se 1960-ih godina, kada se pitanja zaštite okoliša počinju sve više sagledavati kroz prizmu politike, dok sâm pokret, kao što je ranije navedeno, dobiva »prevencijski karakter«.⁶⁶ U periodu 1960-ih godina dolazi i do formiranja »bioetike« kao discipline koja se prvotno pojavila u Sjedinjenim Američkim Državama. Prvotno će bioetika biti definirana kao »znanost preživljavanja«, no s vremenom će se njeno djelovanje proširiti na promišljanje odgovornog ponašanja prema svim ekološkim sustavima i biosferi uopće.⁶⁷ Razvoj etike kao discipline koje

51 Michael Allaby, *Basics of Environmental Science*, Routledge, London – New York 2000., str. 10.

52 Ibid., str. 11.

53 N. Carter, *Strategije zaštite okoliša*, str. 3.

54 R. Delort, F. Walter, *Povijest europskog okoliša*, 239.

55 N. Carter, *Strategije zaštite okoliša*, str. 3.

56 R. Delort, F. Walter, *Povijest europskog okoliša*, 238.

57 I. Cifrić, *Pojmovnik kulture i okoliša*, str. 64.

58 N. Carter, *Strategije zaštite okoliša*, str. 3.

59 Vidi drugo poglavlje: »Definiranje pojmova – vremenski i prostorni obuhvat istraživanja«.

60 N. Carter, *Strategije zaštite okoliša*, str. 4.

61 M. Bešker, *Politika okoliša*, str. 39.

62 Ibid., str. 22.

63 R. Delort, G. Walter, *Povijest europskog okoliša*, str. 239.

64 Ibid., str. 237.

65 Ibid.

66 N. Carter, *Strategije zaštite okoliša*, str. 4.

67 I. Cifrić, *Pojmovnik kulture i okoliša*, str. 18.

će se baviti zaštitom okoliša ne treba čuditi, s obzirom na to da su u periodu suvremenosti moralne dileme vezane uz odnos čovjeka i okoliša bivale sve izraženije i tražile jasne odgovore.⁶⁸ Pa ipak, do značajne će promjene prije svega doći zbog opće zabrinutosti o stanju okoliša.⁶⁹ Tako će se velik iskorak u jačanju svijesti prema prirodi i okolišu dogoditi ulaskom »prirode« u određena polja političkog djelovanja, kada ona postaje političko pitanje, a time će se pitanje svijesti o okolišu proširiti i na šire polje javnog djelovanja. Na tome će se tragu postupno razviti i novo polje politike poznato kao »politička ekologija«.⁷⁰ Pojava ekoloških tema (npr. zaštita okoliša) u javnom diskursu rezultirat će još jačim razvojem različitih disciplina, a jedna od poznatijih je i »ekofeminizma«, koji inzistira na simboličkoj, ali i povijesnoj povezanosti žena i prirode. Ekofeminizam možemo svrstati u ranije spomenutu grupu duboke ekologije.⁷¹ U istom periodu javljaju se i prvi suvremeni ekološki pokreti, a to će pratiti i institucionalni razvitak. Tako se 1970. godine u Njemačkoj osniva prvo ministarstvo koje u svome nazivu, ali i nadležnosti ima okoliš. Riječ je o Ministarstvu za razvoj pokrajine i okoliša.⁷²

Ipak, neki autori »rođenje« suvremenog ekološkog pokreta ne vide unutar Europe, nego u Sjedinjenim Američkim Državama, kada su 22. travnja 1970. godine izbile prve velike demonstracije usmjerene na problem zaštite okoliša.⁷³ Iste je godine u Francuskoj donesena i »Poruka iz Mentona«, koju je potpisalo 4 tisuće znanstvenika, a sama poruka podijeljena je u dva dijela: prvi dio upozorava na suvremene svjetske probleme, dok drugi dio nudi rješenja, poput inovacija, tehnološkog monitoringa i sl. Potonja je poruka značajno utjecala na razvoj buduće konferencije Ujedinjenih naroda.⁷⁴ Početak 1970-ih obilježen je i sve jačim institucionalnim razvojem: od Francuske, preko Istočne Njemačke, pa sve do Mađarske (nešto kasnije) osnivaju se ministarstva koja se trebaju baviti okolišem.⁷⁵ U istom periodu, točnije 1971. godine, osnovan je i *Greenpeace* – jedna od najznačajnijih ekoloških udruga, ali i pokreta u Europi. Iduće godine održat će se iznimno važan događaj za daljnji razvoj zaštite okoliša, bila je to Konferencija Ujedinjenih naroda, poznatija kao »Stokholmska konferencija«, zahvaljujući kojoj će ekologija ući i na međunarodnu scenu.⁷⁶ Konferencija se odvijala pod motom »Samo je jedna zemlja«, a na njoj je sudjelovalo oko 1 200 delegata iz 113 država.⁷⁷ Tada je donesena i tzv. »Stokholmska deklaracija«, u kojoj se daje generalni uvid o problematici zaštite okoliša, te 26 principa i 106 preporuka u akcijskom planu djelovanja. Kao rezultat toga osnovan je i Sustav za globalno praćenje okoliša i Program Ujedinjenih naroda za okoliš.⁷⁸ U tom je kontekstu također zanimljivo istaknuti da je na toj istoj konferenciji dogovoreno da 5. lipnja postane »Danom zaštite okoliša«. Upravo će na taj dan 1976. godine biti objavljeno ranije spomenuto pismo poglavice Seattle, a koje će postati tzv. »Himna zaštite prirode«.⁷⁹ Tijekom 1970-ih godina donesene prve, no zato ništa manje važne deklaracije, te su održane brojne konferencije. Primjerice, 1971. godine donesena je »Konvencija o močvarama«, dok je nekoliko godina kasnije »Barcelonskom konvencijom« prepoznata važnost Sredozemlja i njegove zaštite. S druge strane, »Bonnskom konvencijom« 1979. godine definirani su odnosi prema životinjama koje svojim migracijom prelaze državne granice, dok je iste godine »Bernskom konvencijom« definirana i zaštita europskih divljih vrsta u Europi.⁸⁰

Zbog svega gore navedenog, mnogi autori 1970-te godine vide kao ključne za nastanak suvremenih ekoloških pokreta jer su oni obuhvaćali: nove političke

ideje, masovne pokrete i nastanak novih političkih agendi, prije svega međunarodnog karaktera.⁸¹

Nadalje, 1980-te godine bile su obilježene sve jačim djelovanjem kao odgovorom na sve veće i značajnije prijetnje okolišu, što je uvelike bio plod razvoja događaja na globalnoj razini. Ovdje će biti dovoljno istaknuti događaj sa samoga kraja tog povijesnog razdoblja, odnosno pad komunizma, s obzirom na to da će se njime značajno promijeniti odnos prema okolišu iza »željezne zavjese«. Tako je 1980-te godine obilježila sve veća briga za okoliš, koja je u prvom redu bila usmjerena prema nuklearnim, ali i drugim ekološkim krizama, što se posebno intenziviralo nakon Černobilske katastrofe 1986. godine.⁸² Krajem 1980-ih, kao i 1990-ih godina sve su se više u fokus javnosti stavljale upravo ekološke teme. Cifrić, primjerice, razlog tome pronalazi u širenju značenja pojma »ekološka kriza«, kojoj se sve više pridavao i socijalni aspekt.⁸³ Važan trenutak za razvoj svijesti o zaštiti okoliša jest i nastanak prvih stranaka tzv. »Zelenih«, koje se formiraju upravo tijekom 1980-ih i 1990-ih godina,⁸⁴ dok se paralelno s njima 80-ih godina javljaju i lokalne inicijative koje su bile nezadovoljne brzinom i učinkovitošću rada institucija.⁸⁵

Ključan trenutak za određivanje politike Europske unije prema zaštiti okoliša bilo je potpisivanje »Ugovora iz Maastrichta« 1992. godine, u kojemu se navodi kako će zemlje članice: čuvati, štiti i unaprjeđivati kvalitetu okoliša, štiti ljudsko zdravlje, razumno i svrsishodno koristiti resurse, promovirati i poticati mjere koje će pomoći očuvanju svjetskog okoliša.⁸⁶

68

I. Cifrić, *Kultura i okoliš*, str. 224.

69

N. Carter, *Strategije zaštite okoliša*, str. 4.

70

Branka Galić, »Politička ekologija i zelena politika«, *Socijalna ekologija* 11 (2002) 1–2, str. 1–14, ovdje str. 2.

71

Marija Geiger, »Spiritualni aspekti ekofeminizma«, *Socijalna ekologija* 10 (2002) 1–2, str. 15–27, ovdje str. 15.

72

M. Bešker, *Politika okoliša*, str. 24.

73

N. Carter, *Strategije zaštite okoliša*, str. 5.

74

I. Cifrić, *Pojmovnik kulture i okoliša*, str. 170.

75

R. Delort, F. Walter, *Povijest europskog okoliša*, str. 256.

76

N. Carter, *Strategije zaštite okoliša*, str. 5.

77

M. Bešker, *Politika okoliša*, str. 25.

78

Ibid., str. 26.

79

Ibid., str. 28.

80

Paula Durbešić, »Zaštita prirode i okoliša – pothvati i nade«, u: Valentin Pozaić (ur.), *Ekologija. Znanstveno-etičko-teološki upiti i obzori*, Centar za biblioteku, Zagreb 2004., str. 231–246, ovdje str. 233.

81

N. Carter, *Strategije zaštite okoliša*, str. 5.

82

Ibid., str. 4.

83

Ivan Cifrić, »Ekološka zabrinutost. Percepcija ekoloških problema kao zabrinjavajućih«, *Socijalna ekologija* 14 (2005) 1–2, str. 1–28, ovdje str. 16.

84

M. Bešker, *Politika okoliša*, str. 39.

85

Dražen Šimleša, Jasmina Branilović, »Položaj i utjecaj ekoloških udruga u Hrvatskoj«, u: Vladimir Lay (ur.), *Razvoj sposoban za budućnost. Prinosi promišljanju održivog razvoja Hrvatske*, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb 2007., str. 225–257, ovdje str. 227.

86

Više o »Ugovor iz Maastrichta« vidi u: »Ugovor o Europskoj uniji (UEU) / Ugovor

Druga Konferencija Ujedinjenih naroda održana je 1992. godine u Rio de Janeiru, gdje su prisustvovala 172 delegacije,⁸⁷ a nakon nje je održana Konferencija u Kyotu 1997. godine,⁸⁸ no to je već ionako period kada je svijest o zaštiti okoliša »probuđena«. Suvremeni pokreti mogli bi se prema nekim autorima opisati i uzrečicom kako treba »djelovati lokalno, a misliti globalno«, posebice u svijetu sve jače globalizacije.⁸⁹

Kako bi sumirali razvoj ekoloških pokreta, ali i svijesti o zaštiti okoliša, možemo se poslužiti Carterovom definicijom iz 2004. godine, koju su, među ostalim, prihvatili i Dražen Šimleša i Jasmina Branilović. Naime, Neil Carter u svojoj definiciji ističe: (1) prvu generaciju pokreta, koja traje do 1960-ih godina, čine teme kojima dominira zaštita divljih životinja i njihovih staništa, a uz to su povezane i teme zaštite tla i lokalnih zagađenja, (2) iduća generacija pokreta traje tijekom 1960-ih i 1970-ih godina, kada se problematiziraju problemi utjecaja različitih oblika tehnologija, ali i porast čovječanstva u opreci sa smanjenjem prirodnih resursa, (3) treću generaciju pokreta, koja započinje 1980-ih i traje sve do danas, karakterizira zanimanje za globalne probleme, poput kiselih kiša, ozona ili GMO hrane.⁹⁰ S tim u vezi, John Rodman sazrijevanje ekološke svijesti opisao je kroz četiri faze: očuvanje prirodnih resursa, zaštitu divljine, pružanje moralne skrbi i ekološku osjetljivost.⁹¹

5. Razvoj ekoloških pokreta kroz dimenzije njihova djelovanja te uzroci njihova nastanka

Osim kronološkog sagledavanja razvoja ideje o zaštiti okoliša, istu problematiku može se sagledati i na još nekoliko načina: prvi od njih je sagledavanja dimenzije, odnosno diskursa djelovanja takvih pokreta.

Prateći kronološke etape razvoja ekoloških pokreta, u literaturi se generalno mogu prepoznati tri dimenzije njihova djelovanja: prva dimenzija koja se razvila bila je neznanstvena, nakon nje uslijedila je znanstvena dimenzija, a na kraju, javlja se i politička dimenzija, što se podudara s ranije navedenom kronologijom.

Rijetka su istraživanja svijesti o zaštiti okoliša i ekološkim problemima u sferi društveno-humanističkih znanosti, posebice sociologije. Pa ipak, došlo se do određenih saznanja, premda ona nisu nužno utjecala na formiranje odluka i politika u pogledu zaštite okoliša. Istraživanja provedena od kraja 1980-ih ukazala su na dvije glavne činjenice: (1) ispitanici su kao vrlo bitno istaknuli realno izvještavanje o problemima zaštite okoliša, te (2) da je od velikog značaja bio nacionalni, ali i globalni kontekst tematike zaštite okoliša.⁹² Govoreći o globalnom kontekstu problematike zaštite okoliša, valja istaknuti da se on uvelike mijenjao, prije svega zbog sve jačeg političkog angažmana, koji je u konačnici rezultirao i sve većim brojem međunarodnih sporazuma, a što je paralelno pratio i rast tzv. »ekološke senzibilitnosti«, odnosno spremnosti na angažman.⁹³

Neki autori ističu da su se tijekom razvoja ekoloških pokreta u 20. stoljeću pojavile i dvije grupacije pokreta, a to su: reformistički i revolucionarni. Reformistički pokreti žele zaustaviti zagađenje i zaštititi do sada nezagađene dijelove prirode, dok revolucionarni pokreti traže posve nova učenja i teorije u odnosu čovjeka i prirode.⁹⁴

Nakon što se sagleda kronologija, kao i dimenzija djelovanja pokreta, nameće se pitanje: zašto je ona uopće nastala u takvom obliku, odnosno što je bio inicijalni poticaj za njen nastanak? Prema teoriji postoje dva glavna uzroka na-

stanaka ekoloških pokreta. Prvi su tzv. »šokovi«, odnosno nagli i traumatični događaji koji u kratkom roku pobude svijest o potrebnim promjenama. Jedan od najreprezentativnijih događaja te vrste jest ranije spomenuta Černobilska katastrofa, koja je pored velike opasnosti od zračenja donijela i cijeli niz rasprava o štetnosti i rizicima nuklearnih elektrana, ali i njihovom uklanjanju i prelasku na druge oblike energije. Drugi je uzrok »polagano sazrijevanje«, odnosno lagani razvitak znanja i stavova koji dovode do pojave svijesti o zaštiti okoliša. Taj put je značajno sporiji, no donosi i rezultate koji su puno dugoročniji nego li oni proizvedeni naglim i neočekivanim događajima. Valja pri tome spomenuti kako su i određeni dugoročni efekti utjecali na polagano sazrijevanje svijesti – kao što je to fenomen kiselih kiša – koji je 1980-ih godina skrenuo pažnju na pitanja zaštite okoliša, i tako direktno utjecao na razvoj svijesti o njemu.⁹⁵

6. Početci svijesti o zaštiti okoliša na prostoru Republike Hrvatske

Na samome kraju rada valja nešto reći i o prostoru Republike Hrvatske, koja je danas punopravna članica Europske unije. Govoreći tako o svijesti usmjerenoj prema zaštiti okoliša u Hrvatskoj, svakako valja spomenuti Cifrićevo istraživanje iz 2004. godine, kada je anketiranjem bilo obuhvaćeno 1 202 ispitanika.⁹⁶ Naime, nakon provedenog anketnog istraživanja autor je zaključio da preko 80 % ispitanika smatra da treba pooštriti kazne za zagađivače, dok preko 70 % želi zabraniti GMO namirnice. Zanimljivo je primijetiti da su ispitanici u istraživanju istaknuli da je za daljnji razvoj zaštite okoliša ključno: otvaranje novih radnih mjesta, veća ulaganja u tom sektoru, ali i razvoj tzv. »ekološke diplomacije«.⁹⁷ Prvi »Zakon o zaštiti okoliša« u suvremenoj Hrvatskoj donesen je 1994. godine, dok je danas oko 7 % teritorija Republike Hrvatske u nekom obliku zaštite.⁹⁸

iz Maastrichta«, *Europarl.europa.eu*. Dostupno na: <https://www.europarl.europa.eu/about-parliament/hr/in-the-past/the-parliament-and-the-treaties/maastricht-treaty> (pristupljeno 29. 6. 2022.).

87

M. Bešker, *Politika okoliša*, str. 31.

88

Ibid., str. 35.

89

I. Koprek, »Ekoetika u procesima globalizacije«, str. 119.

90

D. Šimleša, J. Branilović, »Položaj i utjecaj ekoloških udruga u Hrvatskoj«, str. 226.

91

I. Cifrić, *Pojmovnik kulture i okoliša*, str. 59.

92

I. Cifrić, »Ekološka zabrinutost. Percepcija ekoloških problema kao zabrinjavajućih«, str. 1.

93

Ibid., str. 1–2.

94

I. Cifrić, »Dubinski ekološki pokret 'Ekozofija T' Arne Næss«, str. 31.

95

R. Delort, F. Walter, *Povijest europskog okoliša*, str. 258.

96

Ivan Cifrić, »Razvoj i zaštita okoliša u Hrvatskoj u kontekstu ekoloških problema i socijalnoekoloških orijentacija«, *Infomatologija* 41 (2008) 1, str. 10–15, ovdje str. 10.

97

Ibid., str. 15.

98

P. Durbešić, »Zaštita prirode i okoliša – pothvati i nade«, str. 237.

Vrativši se na početak, može se primijetiti da su se u Jugoslaviji određeni znakovi o zaštiti okoliša javili prvi put nakon Drugog svjetskog rata, kada se 1945. godine proglašava »Zakon o zaštiti spomenika kulture i prirodnih dobara«, a na tragu toga tijekom narednih nekoliko godina usvojit će se i zakoni o zaštiti prirode – na saveznoj, ali i na većini republičkih razina.⁹⁹ Institut za zaštitu prirodnih dobara Narodne Republike Hrvatske osnovan je u siječnju 1946. godine, a 1950. doživjet će spajanje s Odjelom za kulturne spomenike, te će 1960. godine postati Hrvatski institut za zaštitu prirode.¹⁰⁰ Tijekom 1960-ih godina u republikama se javljaju instituti koji će biti zaduženi za nadzor okoliša, ali će oni u prvom redu biti zaduženi za nadzor nad kulturnim dobrima.¹⁰¹

Periodizacija jugoslavenskog ekološkog pokreta, ističe Zoran Oštrić, slična je periodizaciji na globalnoj razini. Oštrić je dijeli u tri faze (s malim odmakom). Prva je ona početkom 1970-ih godine, kada se javljaju prvi pokušaji formiranja određenih pokreta, tj. kada zaštita okoliša prvi put ulazi u petogodišnji plan razvoja SFRJ.¹⁰² Tako je prva faza ekološkog pokreta u Jugoslaviji započela prosvjedom studenata u Ljubljani 14. travnja 1971. godine.¹⁰³ Na Zagrebačkom sveučilištu 1972. godine pokrenuti će se interdisciplinarni studij usmjeren izobrazbi inženjera zaštite okoliša, koji će biti prvi toga tipa u Jugoslaviji.¹⁰⁴

Govoreći o razvoju ekološkog pokreta u Republici Hrvatskoj, on nastaje početkom 1970-ih godina, kada se razvija najviše zaslugom istaknutih pojedinaca. Na njega svakako imaju utjecaj i događaji u njegovoj neposrednoj blizini. Tako je, primjerice, godinu dana prije »Stokholmske konferencije«, točnije 1971. godine, u Herceg Novom održan međunarodni sastanak koji je služio upravo kao priprema za konferenciju Ujedinjenih naroda. Iste je godine u Hrvatskoj usvojena »Rezolucija o zaštiti čovjekovog okoliša«, te je održan i važan međunarodni sastanak na kojemu su sudjelovali i predstavnici UNSECO-a. Začetak ekološke misli u Hrvatskoj neraskidivo je povezan i s Rudijem Supekom, hrvatskim sociologom, koji je 1973. godine objavio knjigu *Ova jedina zemlja. Idemo li u katastrofu ili u Treću revoluciju?*¹⁰⁵ Iste je godine, slučajno ili namjerno, formiran »Jugoslavenski savjet za zaštitu okoliša i čovjekove sredine«, a koji će biti pozdravljen i od strane vlasti. No, novonastali će pokret – ponajviše zbog burnih političkih događaja izazivam drugim okolnostima – biti ubrzo preuzet od strane države.¹⁰⁶ Pa ipak, tijekom 1980-ih godina razvit će se počeci civilnog društva, a unutar njega i ozbiljna nastojanja u smjeru zaštite okoliša – prije svega, u smislu antinuklearnog pokreta, koji će biti najjači upravo u Hrvatskoj.¹⁰⁷

Pod utjecajem »Savjeta za zaštitu i unaprjeđenije čovjekove sredine« u Ustav SFRJ unesena je odredba o pravu na zdravu okolinu. Međutim, upravo se u daljnjoj institucionalizaciji pitanja zaštite okoliša nalazi i početak pretjerane birokratizacije problema, dok će ekološki pokret biti, kako Oštrić navodi, »pojeden od strane sistema«.¹⁰⁸

Tu počinje druga faza, koja je obilježila sredinu 1980-ih godina, kada se javlja upravo kriza legitimnosti navedenog sistema, ali i pojave suvremenih ekoloških pokreta.¹⁰⁹ Ekološki pokreti, s druge strane, imali su nekoliko dominantnih tema, prva je svakako bila »antinuklearni pokret«.¹¹⁰ Zatim su se javljali i lokalni protesti proizašli iz samoorganiziranja svjesnih građana, pri čemu posebno valja izdvojiti spontane omladinske skupove.¹¹¹ Protestne akcije uvele su bile usmjerene protiv odlagališta otpada, koja su često nastajala bez ikakvog reda i plana.¹¹² Godine 1986. formiran je »Svarun«, koji se definira

kao »radna grupa za ekološke, feminističke, mirovne i duhovne inicijative«. Svarun će imati veliku podršku javnosti, pa će u vrlo kratkom vremenu okupiti relativno velik broj građana. Unatoč tome, jedno im je vrijeme rad bio čak i zabranjen, a radilo se o problemima oko obilježavanja Černobilske nesreće.¹¹³ Iz Svaruna će početkom 1990. godine nastati nova udruga, tzv. »Zelena akcija«. ¹¹⁴ Zelena akcija od tada će imati izrazito bitnu ulogu u razvoju svijesti o zaštiti okoliša u Hrvatskoj, a jedan od njenih prvih projekata bio je tzv. »Zeleni telefon«, na koji je prvi poziv došao već 1990. godine, kada je prijavljeno nezakonito zbrinjavanje piljevine koja je gorila i stvarala dim.¹¹⁵

Na kraju, treća etapa započinje krajem 1980-ih i traje još početkom 1990-ih godina, kada su se ekološke skupine pokušale ujediniti, a u svjetlu višestranačja javlja se i pojava zelenih stranaka.¹¹⁶ Cifrić u navedenoj etapi prepoznaje, a Oštrić prihvaća nekoliko motiva pobune. Prvi je reagiranje na pojedine probleme, drugi proizlazi iz kritike sistema, dok se posljednja dva temelje na organiziranom djelovanju javnosti, odnosno neorganiziranom djelovanju institucija.¹¹⁷

Prvi ekološki sabor SR Hrvatske održan je tek 1989. godine, no iako je okupio gotovo 200 stručnjaka, bio je loše vođen i nije imao jasan cilj – ipak, iznjedrio je tzv. »Ekološki koordinacijski odbor«. ¹¹⁸ Nastavno na to, točnije 1990. godine, u Hrvatskoj će biti osnovan tzv. »Savez zelenih Hrvatske«, koji u nastojanju odbacivanja političke dimenzije očigledno nije uspio prevladati sve veće razlike, kao što nije uspio razviti niti jasnu i efikasnu koordinaciju

99

Hrvoje Petrić, »About Environmental Policy in Socialist Yugoslavia«, u: Astrid Mignon Kirchof, John Robert McNeil (ur.), *Nature and the Iron Curtain. Environmental Policy and Social Movements in Communist and Capitalist Countries 1945–1990*, University of Pittsburgh, Pittsburgh 2015., str. 170.

100

Ibid., str. 171.

101

Ibid.

102

Zoran Oštrić, »Ekološki pokreti u Jugoslaviji – Građa za proučavanje 1971. – 1991.«, *Socijalna ekologija* 1 (1992) 1, str. 83–104, ovdje str. 84.

103

H. Petrić, »About Environmental Policy in Socialist Yugoslavia«, str. 177.

104

Ibid., str. 177.

105

Ibid., str. 174.

106

D. Šimleša, J. Branilović, »Položaj i utjecaj ekoloških udruga u Hrvatskoj«, str. 231.

107

Ibid., str. 232.

108

Z. Oštrić, »Ekološki pokreti u Jugoslaviji – Građa za proučavanje 1971. – 1991.«, str. 85.

109

Ibid., str. 84.

110

Ibid., str. 87.

111

Ibid., str. 88.

112

Ibid., str. 92.

113

Vanja Dergić, »Razvoj civilnog društva u osamdesetim godinama u Zagrebu«, *Amalgam* 5 (2011), str. 29–39, ovdje str. 34.

114

Ibid., str. 35.

115

Vesna Petrinjak-Šimek, Tamara Trkulj (ur.), *Zelena akcija. Prvih 10 godina*, Zelena akcija, Zagreb 2000., str. 43.

116

Z. Oštrić, »Ekološki pokreti u Jugoslaviji – Građa za proučavanje 1971. – 1991.«, str. 84.

117

Ibid., str. 95.

118

Ibid., str. 96.

i djelovanje.¹¹⁹ Brojne polemike 1990. godine vođene su i o tome trebaju li »zeleni« ući u političku arenu, odnosno izaći na izbore. Na izborima je na kraju bilo sveukupno 23 »zeleni« kandidata, od kojih će najzapaženiji rezultat ostvariti Nikola Visković, koji će ispred Zelene akcije Splita i SDP-a postati prvi saborski zastupnik s takvim programom.¹²⁰ Time su zelene politike ušle na političku pozornicu suvremene Hrvatske, što svakako svjedoči o izvjesnoj dozi svijesti o zaštiti okoliša, no o uspješnosti istih politika u javnom životu Hrvatske još je prerano suditi.

7. Zaključak

Zaključno, može se ustvrditi da je ideja i svijest o okolišu, napose o njegovoj zaštiti, duboko ukorijenjena u ljudsko promišljanje, ali i djelovanje. Sami početci te svijesti sežu duboku u ljudsku prošlost, a svoj zamah dobili su kada je čovjek teorijski, ali i iskustveno na svojoj koži osjetio djelovanje prekomjernog iskorištavanja okoliša. Razvoj teorijskih disciplina i pravaca uvelike je doprinijelo razvoju svijesti o zaštiti okoliša, no njoj su još i više pridonijele različite inicijative, organizacije, ali i institucije koje su od druge polovice 20. stoljeća sve ozbiljnije shvaćale problem okoliša. Republika Hrvatska, odnosno Jugoslavija kao cjelina, u naznačenom periodu ne zaostaju mnogo za pionirskim zemljama u izgradnji svijesti o zaštiti okoliša, kao i generalnoj brizi za okoliš, posebno uzme li se u obzir i to da su se ekološki pokreti u Jugoslaviji razvijali na drugačijim osnovama nego li oni na Zapadu.

No, s obzirom na sve gore navedeno, opravdano je zapitati se: koliko smo daleko odmakli od početnih ideja o zaštiti okoliša, koliko smo danas spremni živjeti u i s okolišem u praksi? Na odgovore na takva pitanja još treba pričekati...

Bruno Raguž

The Beginnings of Environmental Protection Awareness in the European Union

Abstract

Environmental issues are very relevant today, so this Paper analyses the very beginning of the formation of environmental awareness, questioning its basic determinants – both in time and space and in the causes and consequences of human action on the environment as one of the fundamental elements for any historical research. The paper also offers a brief comparative review of the situation in the Republic of Croatia and finally opens ground for future discussions primarily in the evaluation of progress and development of environmental events in relation to those that this study detected as initial.

Keywords

European Union, environment, environmental protection, environmental awareness

119

Ibid., str. 96–97.

120

Ibid., str. 100.